

Smehljaj

Milan Šega

I.

Evgenij Vrečar je umrl nagle, nepričakovane smrti. Zadet od možganske kapi se je zgrudil tik pred posteljo, v trenutku, ko je hotel seči po kozarcu vode, da bi si izplaknil od večurnega razgovora izsušeno grlo; udaril je s čelom ob marmornati rob posteljne omarice, prevrnil vazo s cveticami in se iztegnil po preprogi. V stanovanju se ni po ropotu, ki ga je povzročil padec Vrečarjevega telesa, nič premaknilo. Bilo je blizu desete ure, to je ob času, ko je pri Vrečarjevih ponavadi še vse budno. V sobi je glasno tiktakala velika stenska ura. Kapanje razlite vode je počasi pojenjalo, poslednje kaplje so bile komaj slišne.

Pol ure pozneje je nekdo s truščem zaloputnil vrata v sosednjo sobo, obstal pri vratih v spalnico in prisluhnil. V stanovanju je vladala grobna tišina. Če bi bil Evgenij Vrečar v teh trenutkih še živ in bi ležal v postelji, bi ga trušč in koraki v sosednji sobi močno vznemirili. Bila je Liza.

Evgenij Vrečar pa je ležal na preprogi pred posteljo in se ni zganil. Ves večer je mislil nanjo, bil je ves nestrpen in je le s težavo vodil razgovor s kolegi v starešinski organizaciji „Napredek“, kateri je predsedoval. Ko se je vračal domov, je skoraj tekel. Hotel je biti pred njo doma in jo s tem presenetiti. Vedel je, da mu bo to njegovo pozornost bogato povrnila, da jo bo s tem razveselil.

Na poti domov je bil čudovite volje. Bil je ponosen, da se je vračal trezen, bilo je nekaj radostnega in lepega v tem in nikoli ni bila noč tako omamno lepa kot nocoj, preveč lepa. Pred hišo je postal. Teh deset minut nagle hoje od društvenega lokala pa do doma ga je utrudilo. Ne bo zmožog stopnic. Poiskal je ključ in odprl hišna vrata. V grlu ga je žgalo. V kuhinjo je stopil napol brez zavesti. Služkinja je dremala pri ognjišču. „Mici, kozarec vode mi prinesite v spalnico. Razumeli?“ Slekkel je površnik in ga vrgel čez zofo.

Evgenij Vrečar je čutil, da se je zgodilo ž njim nekaj nenavadnega, radostna čustva, ki so ga obhajala še pred kratkim, so se umaknila novemu, grozo vzbujujočemu občutju samote in nemoči. „Ne, saj ne bo Lize,“ je pomislil. „Nikoli je ne bo več nazaj. Kaj naj pri meni! Star sem zanjo.“

V spalnici je bilo soparno. Prižgal je luč in se razgledal po sobi. Na posteljni omarici so bile cvetlice, ki jih je kupil za Lizo. Vzel je eno iz vaze in jo nekaj časa vrtel v roki. Trideset dinarjev je dal za te rože. Preveč. Mici ga je ogoljufala. Ko je vtaknil cvetlico nazaj v vazo, je opazil z vodo do roba napolnjen kozarec. Vodna površina je še vedno lovila ravnotežje. Oslinil si je ustnice in hlastno segel po kozarcu.

Liza je po luči v Vrečarjevi spalnici sklepalala, da je njen mož doma in da jo pričakuje. Tolike pozornosti od njega skoraj ni pričakovala, bila je preverjena sicer, da jo ima na nek poseben, njej čisto tuj način celo zelo rad, da ji pa te ljubezni ne bo skušal nikoli pokazati. Bila mu je potrebna. Več ni čutil do nje. Le ob redkih prilikah je stopil iz običajnega okvira, čeprav nezavedno, toda taki trenotki so bili Lizi dovolj prepričevalni, da se je počutila pri Evgeniju Vrečarju popolnoma varno. Ni ga ljubila, niti spoštovala ga ni.

Ob tej uri je bil Vrečar navadno še v družbi svojih kolegov v društvenem lokalu ali pa v kavarni. Da se je vrnil domov še pred deseto, za to je bilo treba nekaj posebnega, kar mu je bilo važnejše od večernih razgovorov, vina in kart. In nocoj, kot je sklepalala, mu je bila ona več kot ljudje iz stalnega kroga, kamor je zahajal že nekaj let, zaželel si je je. Štirinajst dni je ni imel v svoji bližini in to ga je očitvidno nekoliko vznemirilo, mogoče jo je celo pogrešal. Ta luč v sobi jo je o tem prepričevala.

Potrkala je. „Naj vstopim?“ je kliknila. Molk. Je zaspal! Mogoče bere? Bil je tiho, da je slišala, kako toči služkinja v kuhinji vodo.

Ob pogledu na Vrečarjevo truplo, ležeče z glavo v krvi, je Liza za trenotek omahnila na posteljo ter tiho zaječala. Ni mogla razumeti, kaj se je zgodilo, zdelo se ji je, da ta obraz, ki ga je razločila pred seboj, ni obraz njenega moža, temveč nekoga drugega, tujega, nepoznanega človeka. Vrečar se celo v smrti ne bi tako globoko ponižal, da bi obležal na tleh pred posteljo, zvit v klopčič, s strjeno krvjo na čelu, grd. Od postelje pa do vrat v jedilnico je bilo le dobrih pet korakov, toda njej se je zdela ta razdalja cela večnost, lovila se je, segla po kljuki ter padla v sosednjo sobo. „Mici!“ je kriknila; ko je dosegla kuhinjo, ni zmogla ničesar več, le hlipala je. Bil jo je strah smrti in mrtveca v spalnici.

Gospeljine solze so spravile drobno, zalo dekle v nemajhno začudenje. Liza ni nikoli jokala. Spori z možem je niso vznemirjali. „Za božjo voljo, gospa, kaj je,“ je vprašala po kratkem premisleku, si obrisala od pomivanja mastne roke in stopila k zofi. Lizina mladost in lepota sta jo privlačevali. „Vi jočete, gospa, kaj je?“ Šele v tem hipu, ko je čula to vprašanje, se je Liza čisto jasno zavedela, da se je zgodilo nekaj groznega, da je njen mož mrtev, da leži v krvi. Kriknila je. „Gospa,“ je zajokala služkinja in padla pred njo na kolena. „Gospa!“

Ob pol dvanajstih je Liza telefonirala dr. Mencinu. Bil je to njun stalen gost, Vrečarjev dober prijatelj, mlad in zabaven človek. Pomagal ji je, da sta mrtvecu očistila čelo in ga položila na posteljo. „Draga gospa,“ ji je dejal, „vse to je moralo priti. Bil je preveč lahkomišeln, že zdavnaj sem ga opozarjal na to. Zdaj je vsaka beseda čisto brez pomena. Kar je, je. Bodite mirni in pojdite spat!“

„Želite mogoče skodelico črne kave?“ je vprašala. Hotela ga je zadržati. Bala se je prebiti noč sama z mrtvecem.

„Ne, hvala, draga gospa, pojdite spat, to vam je zdaj najbolj potrebno.“ Dr. Mencin se je nasmehnil. „Prav?“ Prikimala je in ga spremila do vrat.

„Pridite, prosim vas, jutri zjutraj,“ je zaprosila, „hvaležna vam bom.“

„Škoda, bil je kljub vsemu le dober človek,“ je menil zdravnik in ji stisnil roko.

„Še nekaj,“ se je spomnila, „oprostite, prosim, da vas nadlegujem. Bodite tako prijazni, prosim vas, in sporočite...“ Pogledala ga je in on jo je razumel. „Rada bi, da bi prišel kdo sem, vsaj Bert.“ Ko je odšel, je legla v kuhinji na zofo.

Drugo jutro je skušala gledati Liza na moževo smrt čisto preprosto, kot na nekaj, kar se je pač moralo zgoditi. Dr. Mencin jo je našel v jedilnici pri knjigi, oblečeno v črno, mirno in lepo. Moževa smrt je ni več vznemirjala. Želela je le, da bi bilo čimprej vsega konec, da bi mogla brez bojazni pred mrtvecem v spalnici leči v posteljo in se prespati. „Ste sporočili v Ljubljano?“ je vprašala, odmaknila knjigo in se zazrla v zdravnikov rdeči obraz.

„Brez skrbi. Telefoniral sem. Bert bo še pred kosilom v Mariboru.“

„Bert?“ Njene oči so se za trenotek nasmehnila. „Mislim, da je tako najbolje,“ je rekla. Potem je bila ves dopoldan nemirna. Berta, Vrečarjevega najstarejšega sina iz prvega zakona, je Liza poznala še iz časa, ko ni nihče niti slutil, da bo ona, Liza Olipova, nekaj mesecev po smrti Vrečarjeve prve žene, stopila v zakon z njegovim očetom. To je bilo pred petimi leti. Bertu je bilo tistikrat devetnajst let, bil je droben, nervozen fant, z velikimi, modrimi očmi in nenavadno blede poltjo. Spoznala ga je na nekem plesu; vedela je, da je Vrečarjev najstarejši, zato se mu je, ko sta se srečala na hodniku pred oblačilnico, rahlo nasmehnila. Nekaj minut pozneje jo je zaprosil za ples. Bila je v štiri in dvajsetem letu, mesec dni pred tem je bila v družbi predstavljena Evgeniju Vrečarju, enemu izmed najuglednejših funkcionarjev liberalne stranke v Mariboru.

Bert je ne bo obsojal. Vse, kar je storila njegovi materi slabega, ni storila iz lastnega nagiba, bila je le prisiljena v to. Ne, Bert ji ne bo mogel ničesar očitati. To je trdno upala. Po zdravnikovem odhodu je stopila k mrtvecu. Bil je tako nebogljen in droben, da se ji je zasmilil, ničesar več ni bilo na njem, kar bi moglo vzbujati strah in spoštovanje. Ta človek ji je bil v tem trenotku tako daleč in tuj, da ni mogla potočiti zanj niti ene solze; le studil se ji je in za nič na svetu se ga ne bi dotaknila. V sobi je bilo temačno, da je komaj razločila predmete v njej. Okna so bila zastrta. Obhajala jo je slabost, da se je komaj vzdrževala na nogah. V sencih ji je gorelo. Bila je skoraj prosojna v obraz, s tenko gubo ob levem kotu ustnic. Sedla je v stol poleg peči, odkoder ni bilo mogoče zaradi

množine nagrmedenega cvetja videti pokojnikovih sklenjenih rok, njegovega rumenega starčevskega obraza ter težkega medeninastega križa, ki mu je težil z belim prtom pregrnjena prsa. Tu na tem mestu je hotela počakati Vrečarjevega sina. Vedela je, da je to potrebno. Vlak je moral priti že pred pol ure. Gledala je na uro in prisluškovala korakom, ki so hiteli po cesti pred hišo, otrpnila, če je kdo odprl vežna vrata in stekel po stopnicah. „Tale bo,“ si je mislila. „V hišo je zavil.“ Vstala je in stopila k vratom. Bo pozvonil? „Ne, ta ni,“ je naglo posegla v tok svojih misli. „Če bom mislila, da je, potem bo gotovo krenil na desno ali na levo mimo našega stanovanja,“ se ji je vsiljevalo. Neumnost! Ozrla se je na mrtveca in se namršila.

Misel, da ga ne bo, jo je še vedno nadlegovala. „Je tvoj sin prav tak, kot si ti,“ se ji je znova vsililo. Ni hotela razmišljati o tem.

„Radovedna sem, kako me bo Bert pogledal,“ je povzela proti svoji volji. „Včasih sem mu bila zelo všeč. Tistikrat na plesu.“ Zamizala je in se je obrnila k vratom. Ni mogla vzdržati več v tej sobi. „Vlačuga,“ je vpilo v njej. V jedilnici je stopila k oknu in se nagnila skozi na cesto. Bil je lep, sončen dan. Na drevju je odmiralo listje.

Ko je zapirala okno, je v prednji sobi pozvonilo. V naslednjih trenutkih je Liza komaj ujela toliko časa, da si je mogla urediti pred ogleдалom lase in se umakniti v spalnico. Bila je preverjena, da je ta, ki je pozvonil, Bert. Zdelo se ji je celo, da razloči njegov glas.

Iz Vrečarjeve delovne sobe je mogla razumeti že posamezne besede. Čula je, da govori o pokojniku. Pri vratih v spalnico je utihnil. Ko je vstopil, se je Mici, ki mu je sledila, okrenila k njej, čeprav je zaradi teme v sobi ni mogla razločiti, in jo vprašala, če lahko prižge luč. Bert je stal med vrati in z očmi lovil predmete v sobi. Svetloba, ki je padala skozi odprta vrata, je deloma osvetlila posteljo ter križ na očetovih prsih.

Luč, ki je nenadoma razgalila ves prostor, je prisilila Berta, da se je umaknil za korak iz sobe. Kopicca rož ob pokojnikovem truplu ga je presenetila.

Stopil je bliže. „Torej je le res vse to,“ je pomislil. „Odkod toliko cvetja,“ je vprašal, ne da bi se ozrl. Njegov glas je zvenel jasno in hladno. Bilo je čutiti, da ga očetova smrt ni prav nič zadela; sam pa se je zavedal, da pretirava. Kljub vsemu, da ni prav za prav že nekaj let nazaj mislil na očeta drugače kot na človeka, ki mu ni v življenju storil še nikoli prav nič dobrega, za kar bi mu bil lahko hvaležen, ga je zdajle, ko je stal poleg njegovega trupla, obšla zavest, da je izgubil nekaj, kar mu je bilo zelo blizu, del sebe. „To je zdaj on,“ si je rekel in se sklonil za vrtnico, ki je padla s postelje na preprogo. Ta hip ni mogel nikogar sovražiti. Ves srd, ki se je kopicil v njem vsa ta leta od materine smrti, se je zdaj, ko je obstal pred očetovim truplom, nenadoma polegel, niti ene zle misli ni bilo v njem.

Pred petimi leti je prav z istimi občutki stal pred posteljo umirajoče matere, le da je takrat jokal, česar pa zdaj ne zmore več. Postal je še nekaj trenutkov pri mrtvecu, potem pa je z naglim korakom odšel iz spalnice in se ustavil pri očetovi pisalni mizi v sosednji sobi. Le kaj naj še počne v tej hiši?

Služkinja, ki je stala za njegovim hrbtom, ga je radovedno opazovala. Zrasel je, odkar ga je zadnjič videla. Ves drugačen je. „Bi hoteli kaj jesti?“ je vprašala in se skrivoma ozrla v spalnico, odkoder je bilo slišati Lizine drsajoče korake. Bert je vzel v roke očetovo fotografijo in jo obrnil proti luči. Še pred nekaj meseci bi se iz te fotografije gotovo norčeval, zdaj pa jo je gledal z resnim zanimanjem.

„Bi jedli?“ je ponovila Mici.

„Ne, hvala, nisem lačen,“ je odvrnil Bert ter odložil fotografijo. Oče je bil videti na tej fotografiji dosti mlajši, kot je bil v resnici, sicer pa je bil isti kot pred leti, le shujšal je in lasje so mu domala popolnoma izpadli. Izraz njegovega obraza pa je Berta prepričeval, da je bil oče v tem kratkem času življenja z Lizo srečen, da je užival pri njej tisto, česar mu njegova mati mogoče ni mogla dati. Liza! Le kaj je na tej ženski, da je priklenila njegovega očeta s tako silo nase, da jo je vzljubil? Spomnil se je tistega večera pred leti, ko jo je opazil prvič na plesu v Kazini, nasmejano, oblečeno v belo, na hrbtu globoko izrezano obleko, s cveticami v laseh in za pasom.

Sédel je v fotelj in si prižgal cigareto.

„Mi dovolite, da pogledam h gospe,“ se je oglasilo dekle, ki je stalo ves čas poleg njega, ne da bi se premaknilo. Pogledal jo je in skomizgnil z rameni. „Zaradi mene?“

„Mislim, da ji ni dobro. Ves dan je tako čudna,“ je nadaljevala z jokavim glasom. Bert se je zresnil.

„Pojdite k njej, vendar,“ je rekel, „jaz vam ne morem pomagati.“ Hotel je oditi, ko je začutil, da se mu je dekle oklenilo desnice, ga potegnilo za seboj v spalnico, komaj slišno šepetajoč: „Ne, gospod, pojdite, prosim, gospa je v nezavesti; ne bodite kruti, dobra je in tako nesrečna, gospod.“ Bert se je skušal otresti, toda napor, s katerim jo je hotel odriniti od sebe, je bil tako slaboten, da ga je dekle z lahkoto obvladalo, krčevito se oklepajoč njegove roke. V spalnici je Bert popustil ter se naglo ozrl k Lizi, pri kateri je v trenutku vsa v solzah klečala Mici, odpenjajoč ji bluzo. „Pomagajte, prosim vas,“ je prosilo dekle, „poglejte, moj bog...“

Bert ni razložil od Lize ničesar razen nog, vse drugo je zakrivala služkinja s svojim telesom. „Pomagajte mi, da jo preneseva v kuhinjo na zofa!“ Bert jo je molče ubogal. Nemir, ki ga je ob dotiku z Lizo presenetil že pred nekaj leti, ga je navdal tudi zdaj. Bila je to prav tista Liza, na

kakršno je mislil nekaj tednov po njunem prvem srečanju v Kazini, leta skupnega življenja ž njegovim očetom je niso spremenila.

„Vso noč ni spala,“ je menila služkinja, njena roka je nemirno begala po Lizinem telesu, trgajoč vse, kar jo je moglo tesniti. „Vsa je iz sebe. Uboga gospa! Tako je slabotna, mislim, da bo morala po pogrebu za nekaj časa kam na deželo. Tu je bo konec. Popazite za trenotek,“ je zašepetala, „grem po jesih.“

Bert se je obrnil k oknu in se naslonil na kredenco. „Kaj ni vse to komedija,“ je pomislil.

„Mici, čez pol ure se vrnem,“ je dejal. „Če bo gospe slabše, telefoni-rajte po zdravnika.“ Odšel je iz stanovanja in stekel po stopnicah. Na cesti je zavil proti parku. Da ni storil tako, kot je nameraval, ga je bolelo. Hotel jo je prezirati. Ponovno srečanje z Lizo pa je pomenilo zanj poraz, niti z besedico ji ni dal razumeti tega, kar se je dogajalo v njem, temveč je pustil, da je odigrala svojo komedijo pred njim do konca; da je bila njena slabost le komedija, o tem ta trenotek ni več dvomil. Ko se je vrnil, je bila Liza pokoncu. Kakor dr. Mencin pred nekaj urami, jo je zdaj tudi Bert našel v jedilnici pri knjigi, mirno in lepo.

„Oprostite,“ je rekla ter vstala. „Nisem vas hotela vznemiriti.“

Bert ji je segel v ponudeno roko in se nalahno priklonil. Sklenil je, da bo govoril ž njo le najpotrebnejše.

„Vesela sem, da ste prišli,“ je povzela. „Skoraj sem se bala, da vas ne bo. Strah me je samo.“ Njene majhne, lepe roke so se igrale s knjigo. Vsa njena postava je bila za njenih devet in dvajset let nekoliko preslabotna, obraz preveč dekliški in brezbarven.

„Dr. Mencin mi je telefoniral, nisem pričakoval kaj takega,“ je dejal. „Malo da mu nisem verjel.“

„Rada vam verjamem. Tudi jaz ne bi verjela, če ne bi videla na lastne oči.“

„V zadnjih treh letih ga nisem videl niti enkrat,“ je povzel Bert. Gledal je mimo nje skozi okno.

„Niti enkrat?“ se je začudila.

„Niti enkrat, da,“ je odvrnil in stopil nekaj korakov po sobi.

Od tretje do šeste ure so prihajali ljudje. Bert je bil ves ta čas v očetovi delovni sobi in prebiral knjige, ki so brez reda ležale po pisalni mizi, njegovih papirjev se ni dotaknil. Ob šestih je stopila v sobo Liza in prižgala luč.

„Saj niste hudi,“ je rekla, „nekaj moram poiskati.“

„Prosim.“ Ko je videl, da hoče k pisalni mizi, se je odmaknil in si prižgal cigareto.

„Vsak čas pride dr. Mencin,“ je menila. „Rad bi govoril z vami. To fotografijo bom vzela,“ je nadaljevala. „Za časopise. Druge nimam. Vam je všeč?“

„Za časopise?“ Več ni rekel.

Dr. Mencin je povabil Lizo in Berta k sebi na večerjo. Bert se je najprej upiral, ko pa je uvidel, da se bo s tem zameril mlademu zdravniku, se je vdal.

Razgovor pri mizi se je sukal večji del okoli pokojnikovega življenja, se mimogrede dotaknil njegovega političnega delovanja, vse v neki razdalji, brez potankosti, olepšano. Bert je to čutil, zato je molčal, na dr. Mencinove pripombe in vprašanja je le prikimaval, se nasmihal in skrivoma opazoval Lizo. Njen obraz je bil ves večer negiben. Bila je dostojanstvena ter očarljiva, kakršne Bert še ni videl. Črna obleka je dajala njenemu obrazu čisto poseben blesk.

Soba, v kateri so večerjali, je bila ozka, v njej je dišalo po suhem cvetju in jabolkih; ves prostor je bil do pretiranosti natrpan s pohištvom, podobami, blazinicami, preprogami in knjigami.

Dr. Mencin se je trudil, da ne bi z nobeno besedo posegel pregloboko, da ne bi razgovor krenil na nevarna stranpota, prilik za to je bilo več kot preveč. Bert se mu je zdel sila nervozen in razdražljiv, njegove velike modre oči so sijale v ognju, ki ni obetal prav nič dobrega. Liza in Bert nista spregovorila ves čas niti besedice. Slutil je, da je razpoloženje med njima napeto in da je več kot tvegano, če bi ju hotel pomiriti. Sklenil je, da bo govoril z Bertom na samem. Liza se mu je smilila, spoštoval jo je kot energično in uvidevno žensko, kot žensko, ki je cenjena zaradi svoje lepote in položaja, ki ga ima v krogu svojih in moževih prijateljev.

Bert je poslušal doktorjevo tolmačenje trenutnega političnega stanja brez pravega zanimanja, čeprav je bilo njegovo mnenje Mencinu docela nasprotno, ni ga prekinjeval, niti mu ni skušal, ko je oni utihnil in si prižgal cigareto, ugovarjati. Videl je Lizino pritrjevanje, njen smehljaj, ki pa je bil komaj zaznat, njene močne, rdeče ustnice ter njene svetlosive, v doktorjev zdravi, od zadovoljstva zardeli obraz uprte oči.

„Zame je vse to čisto preprosto,“ se je nasmehnil dr. Mencin ter se ozrl k Lizi, kakor da so te besede namenjene samo njej. „Jaz si ne ustvarjam iluzij. Gledam realno in vem, da mora človek biti v življenju brezobziren. Delaj zase, je moje geslo. Živi, da ti ne bo nekoč žal. Vse drugo te naj ne briga.“

Bert je poznal Mencinovo filozofijo, bila je na las podobna življenjski filozofiji njegovega očeta. „Vam je vse tako preprosto,“ je ugovarjal. „Le da ste vi zadovoljni in srečni, vse drugo vam ni mar.“ Obmolknil je in se ozrl na Lizo. Bil je kazno, da se dolgočasi, pogled njegovih oči je sprejela mirno, s smehljajem, ki je pričal, da je vse to, kar zdaj sliši,

prečula že neštetokrat. „Jaz na vašem mestu ne bi vedel, čemu živim,“ se je nasmehnil Bert. Razburjenje v njem se je nekoliko poleglo.

„Kako? Tega ne razumem. Živim vendar zase. Saj to je edini namen, ki naj ga ima vsak človek pred seboj.“

„Prepričan sem, da to ni vse.“

„Ah! Torej še kaj drugega!“ Dr. Mencin je stegnil roko in se dotaknil Bertove rame. „Ne, saj vas razumem. Temu, da ne mislite samo nase, je kriva vaša mladost. Nič drugega.“

Bert ni kazal več zanimanja, da bi nadaljeval razgovor v tej smeri. Dokazati temu človeku pri mizi, da nima prav, se mu je zdelo čisto brez smisla. Bil je utrujen in se mu je hotelo spati, pozabiti na vse, kar se dogaja okoli njega, izginiti. Dr. Mencina je zasovražil. Ni mu bil kos. Tudi svojemu očetu ni bil nikoli kos, nekje v globini jima je dajal prav, jima pritrjeval; ves Bertov upor proti ideologiji teh ljudi iz očetovega kroga je valoval le na površini in ta površina se je z leti, ko je končal študije ter zapustil univerzo, polagoma umirjala; kar je ostalo, so bile le penne. Spati!
(Dalje.)

Vrazovo pojmovanje ilirizma

Fran Petreč

(Konec.)

Na Vraza nova usmeritev spočetka ni napravila posebnega vtisa. Toda ko je prišel v poletju 1836 zopet v Zagreb in je imel Gaj pripravljeno zanj posebno nalogo, ga je vloga, ki mu bo v takih razmerah pripadla, tako prevzela, da je postal za nekaj mesecev pravi agitator „ilirizma“. Mladi hrvatski voditelj mu je poveril pridobitev Slovencev, ki naj bi se preprosto priključili Hrvatom, oziroma ostalim „ilircem“ in sprejeli za svoj knjižni jezik štokavščino. Vraz se je oprijel nove akcije z navdušenjem in skušal pridobiti poleg svojih bivših in tedanjih graških tovarišev tudi nekaj starejših prerodnih delavcev na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem, med njimi tudi Prešerna, in ljubljansko mladino. Intenzivnost akcije pa je iz več vzrokov kmalu popustila: še vedno niso hoteli sprejeti v Danico nobene njegove pesmi, v Zagrebu so zanemarjali korespondenco in niso pošiljali propagandnega gradiva, a v januarju 1837 je Vraz drugič obiskal Ljubljano in se znova zbližal s krogom Čbeličarjev. Pokazale pa so se tudi razlike v pojmovanju „ilirizma“.

Jeseni 1835, ko je prvič izbil razkol v njunih nazorih, je Vraz grajal Gajevo postopanje s Slovenci kot Slovenec. Po dveh letih se je pogreznil v hrvatske razmere že do take mere, da se je nekako mimogrede in bolj podzavestno kot zavestno prepustil splošnemu toku, ki ga je gledal ob

V kamne hrupa piš se žene,
v drevja krošnje ranjene
ljubljenka tihota bega,
cvet kostanjev se ospè.

In ob cesti požiralnik
z luknjo črno vame zre,
s srepim mrežastim očesom
vsak večer preganja me,

dókler se jetnik ne vrnem
v mesto s sklonjeno glavo,
kjer še vedno jeklo, kamni
trdi, zimski takt bijo.

Da pomlad tam zunaj polje,
mrtvih kock granit ne ve,
vetri vseprebujajoči
src kamnitnih ne zbude.

Smehljaj

Milan Šega

(Konec.)

Po jedi jo je spremil v mesto. Šla je nakupovat za praznike. „Zdaj vas bom prosila, da mi poveste, kaj naj kupim materi za darilo. Pet in petdeset let ji je.“ Liza se je ustavila skoraj pri vsaki izložbi. „Lepo, kaj!“ je vzkliknila, če je opazila nekaj, kar ji je bilo všeč. V zraku so se lovile redke snežinke. Ko sta stopila v trgovino, ji je Bert moral držati dežnik ter majhno torbico iz modrega usnja, medtem ko se je ona z veselim glasom prerekala s prodajalko, se pogajala zaradi cene ter končno popustila. „Zelo rada kupujem,“ je rekla, ko sta zapustila prodajalno ter postala nekaj hipov pred njo, da se je spomnila, kam se naj še obrne. „Sneg bo zapadel,“ je povzela, zroč predse na trotoar, kjer so se nabirale prve snežinke. „Za novo leto se bomo šli smučat!“ Opazil je, da je nenadoma zardela in se obrnila od njega v bližnjo izložbo. „Ne, saj ne bom šla,“ je vzkliknila. „Za novo leto bi šla rada spet domov. Mogoče za nekaj dni.“

Sneg je bil zmerom bolj gost. Obiskala sta še nekaj trgovin, potem sta krenila domov. „Mráz je,“ je rekla. „Zdaj bi se prilegla čašica čaja.“

Še preden se je zmračilo, je Liza predlagala, da gresta za eno uro v sneg, ki je pobelil ves Maribor ter okolico. Na cesti je pihal rahel, osvežujoč veter. Zavila sta v park ter dalje proti Trem ribnikom. „Vesela sem, kadar sneži,“ je dejala, loveč v vetru plešoče snežinke. Pri zadnjem ribniku sta se ustavila, opazujoč nekaj drsalcev, ki so švigali po ledu sem ter tja. Na drevo poleg njiju je sedlo krdelo krakajočih vran.

„Zdaj mi ni čisto nič mráz. Tu bi stala, dokler me ne bi zasnežilo,“ je rekla. Bert je molčal. Ko je čebljala o tem, kako bi bilo prijetno teči po svežem snegu, jo je poslušal kakor v snu. Nebo nad njima se je trgalo v tisočih delcih. „V nebo pogledjte, pa se vam bo zvirtelo v glavi,“ je zašepetala kakor omamljena. „Vse pada. To je vedno tako prijetno.“

Na trepalnicah in obrvih se jima je nabiral sneg. Vračala sta se naglo, brez besed.

Po večerji ga je Liza povabila v svojo sobo. „Rada bi vas s čim presenetila za božič,“ je rekla. „Kaj vam naj kupim! Knjige? Mislim, da imate zelo mnogo knjig, zato se ne upam tvegati tega. Niti okusa nimam za knjige. Slišala sem, da ljubite Amerikanca Lewisa. Dve njegovi knjigi sem prebrala. Če bom rekla, da mi je všeč, boste mislili, da vam hočem imponirati. Zato bom povedala rajši resnico: Ni me navdušil tako kot vas. Njegova Glavna ulica me je dolgočasila.“ V sobi je vladal polmrak. Luč, ki je gorela na posteljni omarici, je razsvetljevala le kot, v katerem je stala postelja.

„Hoteli ste me presenetiti, pa me sprašujete, kaj naj mi kupite za božič. Zdaj me res ne boste mogli več presenetiti.“

„O, pač,“ je vzkliknila Liza, zroč vanj iz teme, ki jo je zakrivala, da je razložil le njena kolena in roke. „Darovala vam bom čisto nekaj posebnega. Nikar ne poskušajte uganiti. Za take stvari imamo ženske čisto poseben talent.“

„Že. Toda zdaj bom od vas na vsak način pričakoval darila. To ne bo več presenečenje.“

„Če vas ne bi opozorila na to, bi vi gotovo pozabili name. Zdaj ste tako rekoč prisiljeni, da mi kaj kupite.“ Ko je končala, se je sklonila z gornjim telesom k mizi, da ji je svetloba za trenotek oblila lice in vrat. Vzela je vžigalice in se znova potopila v temo. Goreča cigareta je bila potem kakor kresnica.

„Na novega leta dan se bova skupaj peljala v Ljubljano,“ je bolj zaradi zadrege, da ne bi molčal, kakor iz potrebe, nadaljevati z Lizo razgovor, spregovoril Bert.

„Potem se bom te vožnje že zdaj veselila,“ je rekla iz teme ter stegnila roko s cigareto k pepelniku.

„Da se me boste znebili!“

„Prosim vas, vi ste hudobni. Tega nisem mislila. Saj vas zelo rada vidim poleg sebe.“

Govorila sta, ne da bi razločila drug drugega. Dim Lizine cigarete je napolnil ves prostor. Bert se je ves čas boril z občutkom, da se Liza norčuje. Elegičen izraz njenega glasu ga je mučil, trudil se je, da bi jo pravilno razumel, toda v temi, ki ju je obkroževala, je mogel le prisluškovati niansam njenega glasu. In ta glas ga je vedno bolj prepričeval, da se Lizine oči pri tem, ko govori, rahlo smehljajo. Ni je videl. Le slutil jo je lahko poleg sebe, tako, kot je bila zjutraj v postelji, s smehljajem za stisnjenimi ustnicami.

V jedilnici se je oglasil telefon. „Dr. Mencin je,“ je z za spoznanje nejevoljnim glasom vzkliknila Liza, prižgala luč in odšla v sosednjo sobo. „Trenotek, prosim. Mislim, da naju hoče s sabo v kino.“

Razsvetljava v jedilnici je bila pretirana. Pohištvo je bilo temnorjave, v senci skoraj črne barve. V sobi se ni od tistega dne, ko jo je Bert zadnjič

videl, prav nič spremenilo. Tudi oljnata podoba, ki je predstavljala njega in obe sestri v domačih oblekah na veliki temno zeleni zofi, je bila še vedno na svojem mestu. Prav na tej zofi je pred dvanajstimi leti prisluškoval razgovoru med domačim zdravnikom in materjo, ki se je bila pravkar opomogla od težkega živčnega napada. Bilo je blizu enajste ure. Zdravnikov šepetajoči glas je polnil ves prostor. „Nikar se ne razburjajte več gospa. Pustite ga. Življenje ž njim vas bo uničilo. Takega napada, kot je bil današnji, ne boste mogli več vzdržati. Ločite se.“ Materinega odgovora ni več razložil. S ceste se je oglasil oglušujoč ropot voza. Pet let pozneje se je mati res ločila in se z vsemi tremi otroki preselila v Ljubljano.

„Vsak predmet v tem stanovanju me spominja na preteklost,“ je dejal Bert.

Lizine ustnice je preletel žalosten smehljaj. „Ničesar nisem spremenila, pustila sem vse, kakor je bilo, razen v spalnici. Še zdaj ne čutim pravih pravic do tega stanovanja,“ je rekla, naslanjajoč se z eno roko na mizo. Govorila je mirno, s svojim običajnim pojočim glasom. Njen pogled je medtem tipal po Bertovem obrazu. „Nikoli nisem ljubila vašega očeta. Bil mi je tuj, bolj tuj kot marsikdo.“ Bert se je nehote zdrznil ter povetil pogled, ki je bil dotlej ves čas uprt v Lizine ustnice. Zdaj ji je verjel, da govori iskreno. „Nikoli nisem mislila na to,“ je nadaljevala, „da bom s tem, če ugodim želji človeka, ki mi je ponujal zakon, škodovala nekomu tretjemu, celi družini. Tako je bilo z vašim očetom. Vas in vaše matere — da ne pozabim še Marte in Sonje — si nisem predstavljala nikoli čisto jasno. Le slutila sem vas nekje v ozadju. Zame niste bili živi ljudje. Mislila sem le na lastno korist, vse drugo je bilo nekje daleč, brez važnosti, breztelesno.“

Mencin je zapeljal z avtomobilom na tesno, zamazano dvorišče. Napol lesena hiša je stala v plitki globeli, bila je še skoraj nova, sveže pobarvana s temno zeleno barvo ter z rdečimi okni. Bert jo je videl prvič. Preko dvorišča je pihal oster severni veter. Liza je bila do oči zavita v volneno ruto nedoločne barve. Ko je stopila iz avtomobila, je le za trenotek postala pred hišo. V kuhinji je bilo toplo in prijetno. Mici je bila v hiši že od pete ure, medtem je zakurila, pripravila salon, kjer so nameravali preživeti božično noč, okrasila božično drevesce ter skuhala večerjo.

„Mici, skočite v avtomobil po vino in potice!“ Ko je Mici odšla iz kuhinje, je Liza odložila plašč in stopila k ogledalu, ki je visel nad mizo. Bila je oblečena v temno žametno obleko, z razčesanimi lasmi, ki so ji do polovice zakrivali globok izrezek na vratu. Da bi mogla bliže k ogledalu, se je povzpela na mizo. Sedla je ter si z velikim glavnikom previdno počesala nekoliko razmršene lase.

Po večerji jim je Mici svetila v prvo nadstropje. Salon je bil ves okrašen s smrekovimi vejicami in pisanimi papirji, ki so viseli s sten. Velika,

svetlo rumena miza je bila potisnjena v kot med pečjo in jasicami. Drevesce je stalo pred oknom.

„Dajte mi vžigalice, gospod Mencin,“ je prosila Liza ter hitela prižigat svečice. Goreče svečice so napolnile salon z višnjevo svetlobo. „Poseđimo k mizi! Naj nekaj časa gorijo.“ Liza je sedla v kot, da je mogla ves čas strmeli v razsvetljeno drevesce, ter se z licem naslonila na razgreto peč.

„Ni vroče,“ je vprašal Bert, ki je sedel poleg. Svit, ki je lil od božičnega drevesca, mu je razsvetljeval le desno polovico obraza.

„Prijetno je,“ je odvrnila Liza. Višnjevi blesk razsvetljenega drevesca se je jasno zrcalil v njenih očeh. Segla je po kozarcu ter ga dvignila do ustnic. Še vedno je strmela v božično drevesce, da so ji bile široko razprte oči kot svetel plamen, ko je nagnila kozarec, jih je za hip zaprla ter sklonila glavo.

Sledil ji je Mencin. „Na vaše zdravje, gospa,“ je dejal. „Dajte še vi, Bert!“

Bert se je sklonil h kozarcu in se ga komaj dotaknil z ustnicami. Vino se mu je upiralo.

„Ne,“ je vzkliknil Mencin, „do dna ga boste!“ Nalil si je vdrugič, dvignil kozarec ter se stegnil preko mize k Bertu. „Trčite z menoj, Bert!“

Berta je vino omamilo. „Ne bom več,“ se je branil, ko mu je Mencin znova nalil. Vstal je ter stopil k oknu. Noč je bila temna, da ni ničesar razločil pred seboj. Dve trepetajoči lučki sta se počasi premikali v daljavi kakih sto metrov, se bližali ter spet oddaljevali. Ni vedel, kaj naj bo to. Pri mizi je segel po kozarcu in ga naglo izpraznil. Vino je bilo sladko in gosto. Zdaj mu je bilo vseeno. Pil bo. Lizina lica pred njim so žarela od toplote, ki je puhtela iz peči.

„Nikar ne pijte preveč,“ je rekla in mu vzela kozarec. Vstala je. „No, kaj bom dobila lepega od vas za božič?“

„Ne vem, če vam bo všeč,“ je dejal.

„Bo. Naj bo karkoli,“ je rekla. „Toda ne še zdaj. Počakajmo s tem do desetih. Ko bo Mici prinesla potico in čaj, si bomo izmislili kako igro.“

„Kot lani?“ se je oglasil Mencin.

„Mogoče. Toda ne čisto tako.“

Ko je Liza pogasila svečice na božičnem drevescu, je postalo v salonu temačno. Mici je prinesla čaj in potice. „Predlagajte vi, gospod doktor,“ je menila Liza.

„Tako kot lani, kaj?“

„Da. Z istimi besedami, prosim!“

„Tisti, ki je od nas treh najstarejši,“ je začel Mencin, „naj ostane tu v salonu.“ Govoril je tiho in počasi. Ko je utihnil, se je naglo in žalostno nasmehnil ter segel po kozarcu. Vino mu je zameglilo pogled. Zastrmel se je predse v mizo, spodnja ustnica se mu je povisila, da so se mu razločili

močni, zdravi zobje. „Ostala dva,“ je povzel in se vzravnal, „naj gresta iz salona in se mi skrijeta nekje v hiši. Nekje v hiši, pravim. Po dvorišču ne bom iskal.“

V spodnjih prostorih je bila povsod že tema. Liza je potegnila Berta za seboj v kuhinjo, poiskala plašč in si ga ogrnila. Luči nista prižgala. Iz veže sta stopila najprej na dvorišče, da jima je veter v trenutku razmršil lase, potem sta se tipaje po hladni steni, ki ju je vodila mimo stopnic v prvo nadstropje, splazila do nizkih vrat, jih odprla ter se spustila po njih v temo. Prostor, v katerega sta stopila, je bil zakurjen. Bert je obstal in počakal, da je Liza prižgala luč. Slišal je, kako je iskala vžigalice ter segla po petrolejki, ki je visela tik nad njim. Dotaknila se ga je z vsem telesom. Luč je razsvetlila tesen, malone prazen prostor. Razen dveh stolov, majhne železne peči in postelje, ni bilo v sobi ničesar.

Liza je medtem obesila petrolejko nazaj na svoje mesto ter zaprla za seboj vrata. Ko je odložila plašč, se je vrgla na posteljo in si z dlanmi podprla glavo.

„Boste sedli?“ Bert se je spustil v stol poleg peči. Liza je zrla vanj skozi priprte trepalnice. Vedel je, da je Liza prej zaklenila vrata in da ju Mencin ne bo niti skušal poiskati v tej sobici. Ko sta sedla in se umirila, je bilo slišati le njuno dihanje. Bertovo dihanje je bilo naglo in sunkovito. Topel val krvi mu je počasi lezel v glavo. Vročina, ki jo je izžarevala majhna železna peč, je bila neznosna. Ko je vstal, se je moral nasloniti na steno. Stopil je k oknu. Ko je segel v žep, da bi si poiskal cigareto, se je spomnil, da jih je nekje pozabil. Čisto jasno je videl pred seboj, kako jih je vzel iz žepa in jih položil na mizo. Vse drugo je pozabil. Šele zdaj se je zavedel, da je nekoliko pijan. Bil je ves premočen od potu. Oprijel se je medeninaste kljuke in se počasi obrnil v sobo. Mrzel dotik ga je za hip predramil. Liza je ležala z obrazom v blazini, dolgi, razpuščeni lasje so ji padali preko posteljnega roba, zamolklo rdeči od ognja, ki je prasketal in silil skozi široke špranje v peči. Levi čevelj se ji je sezul in zdrknil na preprogo. Majhna, lepa noga je bila kakor ulita. Strmel je vanjo, oklepajoč se mrzle medeninaste kljuke, rahlo sklonjen naprej, z odprtimi usti, skozi katere je naglo in glasno spuščal vročo sapo. Nekje v bližini se je oglasila človeška govorica. Zdrznil se je, kakor da bi se prebudil iz sna. Liza se ni premaknila. Iz gornjih prostorov ni bilo razločiti ničesar. „Na darila smo čisto pozabili,“ je pomislil. Odmaknil se je od okna, sunil z nogo v stol, pred posteljo se je sklonil ter segel z roko po čevelj. Moral je poklekniti.

„Nikogar ni, kaj ne,“ se je oglasila Liza. Njen glas je bil tih in hripav.

„Ne,“ je odvrnil, ne da bi vstal. Liza se je vzravnila in sedla.

„Čemu klečite?“

Bert je skušal vstati, a je takoj spet klecnil na preprogo. „Čevelj vam je padel na tla,“ je zašepetal, zroč vanj, na mesto, kjer se je poznal odtis

njenega stopala. Iz čevlja je puhtel komaj čuten, topel vonj. „Nihče naju ne išče,“ je povzel.

„Vstanite, prosim vas,“ je rekla in mu ponudila roko, da bi se je oprijel.

„Ne, hvala,“ je dejal in se dvignil brez njene pomoči. Vzravnan, s čevljem v roki, je od zgoraj navzdol strmel v njene velike, rahlo nasmejane oči.

„Sedite,“ je menila.

Sedel je, da se je z rokami dotikal njenih las. „Vroče vam je,“ je nadaljevala in si oślinila ustnice. „Dajte roko sèm!“ Vzela je njegovo roko v svojo, jo dvignila k sebi in jo krepko stisnila. „Kar žari vam,“ je rekla. Ponesla jo je k ustnicam in jo počasi pritiskala na hladno čelo. Ko jo je odstranila, se je na čelu poznal odtis njegove potne roke. „Ostanite še tu,“ je povzela, „zgoraj je dolg čas. Mencin se je upijal. Vesela sem, da ste zraven mene in da sva sama. Če se vam ne zljubi govoriti, kar molčite. Toda ostanite pri meni na postelji.“ Njen obraz je bil oddaljen od njegovega le nekaj centimetrov.

„Rekli ste, da mi boste dali za božič nekaj čisto posebnega,“ je dejal. Njena desnica se ga je še vedno tesno oklepala.

„Da, nekaj čisto posebnega, sem rekla,“ je dahnila in se mu približala z licem. Ni imel več moči, da bi se vzravnal. „Hočete?“ Bertov obraz je drgetal. Oklenila se ga je okoli bokov in se z vsem telesom počasi spuščala nadenj. Zamizal je, da ne bi videl beline njenih oči, ki so se mu bližale. Čutil je njene drobne, trde grudi, ki so se ploščile. Teža njenega telesa je postajala vedno silnejša. „Poljubi me!“ Segel ji je z roko v lase ter se dotaknil njenih mokrih, razklenjenih ustnic. „Ne tako,“ je vzkliknila s hripavim, treščim se glasom. „Poljubi me, drugače, razumeš!“ Dihala je vanj s sapo, ki ga je žgala po licih.

Bert je počakal, da je Liza vstala in zapustila sobo. Ko se je dvignil, se mu je zazdelo, da ne bo zmožel niti koraka. Klecaje je prišel do okna, ga hrupoma odprl in se nagnil skozi njega na cesto. Noč je bila zavita v gosto meglo. Sveži zrak ga je za trenotek omamilo.

Čutil je, da mora ven iz te hiše. Potegnil se je na okno in skočil v sneg. Po nekaj korakih je opazil, da mu krvavi dlan leve roke. Obstal je in pustil, da mu je kri kapljala na sneg.

Na cesti se je obrnil proti mestu in stekel. Ni mislil na to, da teče močje v napačno smer, ne kam teče. Čutil je le potrebo po tem, da premika svoje telo, naglo in neutrudno, brez misli, v vetru, ki ga je bičal v lice in vrat.